

## CLAUDE LEFORT:

### DOSLOV (k práci M. Merleau-Pontyho *Viditeľno a neviditeľno*)

Filozof je mysliteľ spisovateľ.

Lefort, C.: *Ecrire. A l'épreuve du politique*

**Claude Lefort** (1924), žiak, interpretátor a vydavateľ diela M. Merleau-Pontyho, v mladosti trockista, bývalý profesor na Vysokej škole spoločenskovednej (*Ecole des Hautes Etudes en Sciences sociales*) v Paríži, sa vo svojich prácach zamýšľa nad základným vzťahom medzi dejinami a dielom istého autora (Machiavelli, Marx, Freud, Tocqueville, Merleau-Ponty, Solženicyn). Vzťah medzi filozofiou a umením (literatúra, maliarstvo) v interpretácii istého diela je jeho poslednou veľkou témou. Dejiny sa zaoberá zvlášť v práci *Les formes de l'histoire. Essai d'anthropologie politique* (Podoby dejín. Esej o politickej antropológii; *Galimard 1978*), politikou v *L'invention démocratique* (Demokratický vynález; *Fayard 1981*), *Essais sur le politique. XIX<sup>e</sup> – XX<sup>e</sup> siècles* (Eseje o politične. 19. – 20. storočie; *Seuil 1986*) a interpretáciou v *Le Travail de l'oeuvre Machiavel* (Práca s Machiavelliho dielom; *Galimard 1972, 1986*) a v *Ecrire. A l'épreuve du politique* (Písať. V skúške političnom; *Calmann-Lévy 1992*).

Posmrtno vydal nedokončené práce Merleau-Pontyho (1908 – 1961): *Viditeľno a neviditeľno a Próza sveta*. Prvá bola preložená aj do češtiny pod názvom *Viditeľné a neviditeľné* (Praha 1998), avšak bez Doslovu vydavateľa, ktorý v nejednom ohľade vysvetľuje, dopĺňa a predlžuje autorov zámer, ktorý nemohol byť realizovaný. Prekladom Doslovu do slovenčiny má tak nielen slovenský, ale aj český čitateľ k dispozícii preklad celého diela.

(J. S.)

Aj akokoľvek očakávaná smrť príbuzného alebo priateľa nás stavia pred priepasť. O to viac to platí, keď ju nič nenaznačovalo, keď sa takáto udalosť nedá pričítať ani chore, ani starobe, ani viditeľnej súhre náhod, keď navyše ten, kto zomiera, je natoľko živý, že sme si už zvykli svoje myšlienky vzťahovať na jeho myšlienky, hľadať v ňom silu, ktorá nám chýba, a počítat' ho medzi najistejších svedkov našich podujatí. Taká bola náhla smrť Mauricea Merleau-Pontyho a jeho osobnosť bola taká, že tí, ktorých s ním spájalo priateľstvo, poznali trpkú pravdu tejto skúšky, ktorá otriasla ich životom. V tej chvíli však ešte potrebovali počuť ticho hlasu, ktorý, prichádzajúc k nim vždy s osobným akcentom, sa im, zdá sa, prihováral odjakživa a nemal sa nikdy odmlčať.

Podivné ticho ako to, čomu odovzdávame prerušený diskurz, v ktorom zabúdame na smrť spisovateľa len preto, aby sme sa k nej vrátili inou cestou. Dielo je na konci a už tým, že všetko v ňom je povedané, sa náhle ocitáme v jeho prítomnosti. Koniec prišiel priskoro, pomyslíme si, avšak táto ľútosť nezmôže nič proti evidentnosti, že dielo sa rodí

vo chvíli, keď sa uzatvára. Odteraz je tým, čo vypovedá, a ničím iným, naplneným slovom, ktoré sa vzťahuje iba na seba, spočíva len v sebe samom, a miestom, kde sa stráca spomienka na jeho pôvod. Keď spisovateľ odíde, začneme čítať jeho dielo. Práve doň, už nie doňho, vkladáme svoje očakávanie. Zmena je hlboká, lebo nepochybujeme, že pozornosť a trpezlivosť postačia na to, aby sme dospeli k zmyslu, ktorý je v ňom vpísaný. Všetko teraz navodzuje tento zmysel a myšlienky samé, ktoré sme pokladali za tie najspornejšie, keďže nás tiež svojím spôsobom učia pravdu diskurzu. Ešte včera spisovateľ len odpovedal, mysleli sme si, na otázky ktoré sme si kládli, alebo formuloval tie, ktoré sa rodili z našej spoločnej situácie vo svete. Na konci jeho pohľadu to boli veci samé, ktoré sme videli alebo mohli vidieť zo svojho miesta. Jeho skúsenosť bola iste zvláštna, avšak rozvíjala sa v tých istých horizontoch ako naša, živila sa tým istým odmietaním starých právd a tou istou neistotou budúcnosti. Nech bola prestíž, ktorej sa tešil v našich očiach, akákoľvek, vedeli sme, že jeho funkcia mu nedávala žiadnu moc, že len zobral na seba riziko pomenovať to, čo v prítomnej chvíli bolo bez mena, že pod jeho nohami sa rysovala cesta tak, ako sa rysuje pod našimi nohami, keď chceme napredovať. Jeho spisbu sme tak objavili s údivom, ktorý treba pripísať všetkému, čo je nové, bez toho, že by sme upustili od výhrady proti tomu, čo sme obdivovali najviac; tak málo sme si boli istí tým, o čom nútil premýšľať, následkami, ktoré by v nás rozvinuli, a vedomí toho, že sám autor nevedel, pokiaľ až by bolo treba ísť. Bez toho, že by sme sa mu rovnali, boli sme mu blízki, súc podrobení tomu istému rytmu sveta a účastní na tom istom čase, rovnako bez podpory. Od chvíle, keď dielo už nič nedlhuje svojmu autorovi, vznikne medzi ním a nami nová vzdialenosť a stávame sa inými čitateľmi. Nie že by sa oslabil naša schopnosť kritiky. Je možné, že sme odhalili neistoty, medzery, nezahody, pravdy protirečenia; v každom prípade pestrosť myšlienok a ich genéza sú nám zjavné: napríklad sme v stave posúdiť rozdiel medzi poslednou spisbou a prácami z mladosti. Avšak kritika nepochybňuje jestvovanie diela, je ešte stále prostriedkom, ako sa k nemu dostať, lebo jemu vlastne prináleží ten pohyb, tie posuny, tie protirečenia samotné, ktoré pozorujeme. Temnota, v ktorej zotráva, nie je menej podstatná než žiarivé pasáže, kde sa nezastreto javí jeho zámer. Všeobecnejšie, v diele nie je nič, čo nehovorilo o ňom a nezjavovalo jeho identitu: to, čo vypovedá, a to, čo zamlčuje, obsah jeho výrokov a jeho štýl, otvorený spôsob, ktorým smeruje do svojho cieľa, a jeho okľuky či jeho odchýlky. Všetko to, čo vyžaduje pozornosť, čo naznačuje cestu, ktorá vedie k nemu, je rovnako otvorením tomu, čím je.

Odkiaľ prichádza k čitateľovi zafarbenie pohľadu, keď sa spisovateľ vytráca? Totiž, keď je teraz skúsenosť spisovateľa premenená na dielo, už nie je jej jedinou funkciou urobiť skutočnosť, pohľadom na ktorú sa utvára, zrozumiteľnou. Dielo zostáva bezpochyby sprostredkovateľom, hľadáme v ňom prístupovú cestu k prítomnému a k minulému svetu, avšak tento sprostredkovateľ má tú zvláštnosť, že odteraz je súčasťou sveta, ku ktorému nás privádza. Dielo, ktorého spisovateľ sa stiahol, sa stalo dielom medzi inými, dielom, ktoré je súčasťou nášho kultúrneho okolia a pomáha nám situovať sa vo vzťahu nemu, keďže svoj zmysel nachádza len v jeho horizontoch a sprítomňuje nám ho vo chvíli, keď nám z neho ponúka jeho zvláštnu podobu. Je to vec, ktorá jestvuje zo seba, ktorá by iste nebola ničím, keby svoj pôvod nemala v spisovateľovi, a upadla by do zabudnutia, keby sa čitateľ prestal o ňu zaujímať, ale ktorá predsa len úplne nezávisí ani od jedného, ani od druhého, od ktorej tiež jedno aj druhé závisia. Natoľko je pravda, že spomienka na to, čím bol spisovateľ, neprežije inak než skrz ňu, že ľudia ju objavia iba pod podmien-

kou, že sa ňou nechajú viesť smerom do oblasti myslenia, kde sa už raz zafixovala. A táto vec, ktorá dobyla svoj vlastný priestor vnútri duchovného sveta spytovaného spisovateľom, tak, ako ho následne spytujeme my, je s ním spútaná tisícorakým spôsobom, vyžaruje vo všetkých smeroch do minulosti i budúcnosti, získa konečne svoj zmysel iba vtedy, keď sa ukáže ako modulácia myslenia bez pôvodu i konca, ako artikulácia vnútri ustavične znovuzačínajúceho diskurzu. Dielo teda žije smerom von. Je podobne ako prírodné veci, ako historické fakty bytím vonkajška, vzbudzujúc ten istý údiv, vyžadujúc tú istú pozornosť, ten istý skúmový pohľad, sľubujúc už svojou prítomnosťou zmysel iného rádu než významy uzavreté v jeho výpovediach. Nepatrí svetu ako zostatok, keďže jestvuje iba na to, aby pomenovalo to, čo je, a spojenie, ktoré nás k nemu púta. Avšak tým, že pomenúva, vymieňa svoju prítomnosť za prítomnosť vecí, prepožičiava im ich objektivitu: vtláča svoju pečať do toho, čo vyjadruje. Sme nútení v ňom vidieť svet len preto, lebo vo chvíli, keď všetky veci obracia na myslené veci, myslenie prichádza do kontaktu s vecami, zaťažuje sa ich váhou, necháva sa získať ich pohybom, ich trvaním, ich exterioritou a privlastňuje si ich len tým, že preruší kontakt so svojim pôvodom. O tejto ruptúre bezpochyby svedčí každé dielo, len čo je napísané, avšak úplne je využité až vtedy, keď mysliteľ tu už nie je, lebo od tej chvíle udalosti, ktoré poznamenávali jeho život, udalosti jeho osobnej histórie – súkromnej histórie, z ktorej čitateľ vždy niečo pozná, keďže ani ten najdiskrétnější spisovateľ ju nedokáže utajiť, alebo histórie jeho aktivít, jeho objavov, jeho nezhôd so svojimi súčasníkmi – a udalosti verejnej histórie, účinky ktorej sme znášali zároveň, ako ho zbavujú účinnosti, ktorú sme týmto aktivitám pripisovali, prestávajú orientovať pohľad, prechádzajú do stavu anekdotických odkazov a uvoľňujú miesto realite diela, ktoré z nich zachytí len zmysel. Ako zbavené svojej bývalej podoby a svojej bývalej moci vpisujú sa do novej časovosti, prichádzajú slúžiť novej histórii; ako zmenené vo svojom zmysle sú odteraz v záhadnej zhode s inými udalosťami, ktoré vieme prežívať podobne v hĺbkach diel minulosti; ako zmenené na všeobecné mocnosti, od ktorých závisí oblasť bytia, ktorému nemožno pripísať ani dátumy, ani miesta.

Stiahnutie sa vecí sveta tak sprevádza stiahnutie toho, kto o nich premýšľa, a dielo jestvuje jedine na základe tejto dvojitej neprítomnosti, keď potom, čo sa všetky veci stali myslenými a všetky myšlienky vecami, náhle, zdá sa, celé bytie pritáhuje k sebe a stáva sa samo zdrojom zmyslu.

Povedať, že dielo prežije spisovateľa, neznamená teda povedať, že keď zabudneme na jeho nezavršenosť, spoznáme už len plnosť jeho zmyslu. Táto plnosť je *oprávnená* a dielo sa javí tak, ako keby jedine ono malo pozitívnu existenciu, lebo keby jeho osud závisel od rozhodnutia budúcich čitateľov vrátiť mu reč zakaždým, keď sa k nemu obrátite, vloží sa tak ako v prvý deň medzi toho, kto číta, a svet, v ktorom je prítomný, núti ho spytovať svet v ňom a vzťahovať jeho myšlienky na to, čím je.

Taká je fascinácia, ktorou vykonané dielo pôsobí na čitateľa a ktorá robí márnou, čo len na chvíľu, každú výčitku zo smrti spisovateľa. Ten sa vytratil, keď sa pripravoval na nové začiatky, tvorba je navždy prerušená pred výrazom, ktorý oznamovala a z ktorého mala získať svoje posledné odôvodnenie; avšak nech je akokoľvek pohnutý ten, kto uvažuje nad absurdným rozuzlením – menovite ten, komu pripadá smutné privilégium vniknúť do pracovne spisovateľa, zmerať pohľadom opustené stavenisko, poznámky, osnovy, koncepty, ktoré všade nesú citeľnú stopu kypiaceho myslenia, nachádzajúceho sa celkom blízko svojej formulácie –, toto pohnutie sa spája ešte so spomienkou na človeka, ktoré-

mu bolo zrazu zakázané pokračovať v plnení svojej úlohy. Chceme sa presvedčiť, že po vyblednutí tejto spomienky nebude také dôležité vedieť, kedy a za akých okolností autor zomrel a či mohol, alebo nemohol ešte pokračovať. Lebo tak, ako si nemôžeme predstaviť, ba nemáme nijakú potrebu predstaviť si pohyby myslenia, ktoré sprevádzajú jeho tvorbu, jeho vnútorný nepokoj, jeho váhania, pokusy, v ktorých viazne a z ktorých sa dostáva po vyvinutom úsilí s čistou stratou, tápania, v ktorých sa formuje jeho jazyk, nemohli by sme nájsť ani v poslednej porážke, ktorou sa jeho podujatie ničí, látku na uvažovanie o jeho diele.

Čo to ale znamená, že nejaké dielo sa odcudzí podmienkam svojej tvorby? Netreba pod tým rozumieť, že je za svojím zavŕšením, ako aj za svojím nezavŕšením? Totiž, ako by sa také dielo vôbec niekedy zavŕšilo v bežnom zmysle slova? Premýšľať o ňom by predpokladalo, že jeho zmysel by bol presne určený, že by mohlo jedného dňa získať výpoveďou istých viet takú koherentnosť, že každé nové slovo by bolo zbytočné, bolo by treba v ňom vidieť dlhú sériu dôkazov, určenú na nájdenie jej konca v poslednom dôkaze. Avšak moc stáleho vyžadovania reflexie od budúcich čitateľov, ktorú mu pripisujeme, spájania, v tom istom spytovaní, otázok, ktoré mu kladú, a tých, ktoré sa rodia v ich vlastnej skúsenosti, by sa hneď stala nezrozumiteľnou. Zavŕšeným by bolo také dielo, ktorého pánom by sa stal autor a ktoré by si čitateľ z tých istých dôvodov privlastnil, ktoré by teda malo prostredníctvom tých, ktorí ho čítajú, len jedného čitateľa. Nemohli by sme teda povedať, že by ostalo prítomné medzi ľuďmi napriek času, ktorý uplynul od momentu jeho vytvorenia; nie preto, že by objavené pravdy mali prestať platiť ako také, ale preto, že len čo sú raz navždy zachytené v operáciách poznania, čo by bolo vždy možné zopakovať, predstavujú jednoduchý zisk, ku ktorému by bolo zbytočné sa vracieť.

Dielo fascinuje, povedali sme, vo chvíli, keď autor odchádza, odpútava nás od neho a núti nás, aby sme ho videli tak, ako ho uvidia budúci čitateľa; avšak to neznamená, že získalo identitu vymedzenú mimo času. Ďaleko od toho, aby sa stiahlo z nášho času, tak ako z každého času, pred našimi očami sa zmocní poľa minulosti a budúcnosti, vopred je prítomné v tom, čo ešte nie je, a zmysel tejto prítomnosti nám čiastočne uniká. Nepochybujeme o tom, že prehovorí, keď tu už nebudeme a nebudeme ho počuť – rovnako budú naďalej hovoriť diela minulosti vzdialené od svojho autora –, a tiež vieme, že sa v ňom bude čítať to, čo my nedokážeme čítať, že aj tie najlepšie odôvodnené interpretácie nevyčerpajú jeho zmysel. Nový čas, ktorý nastoľuje, odlišný od času reálnych dejín, mu nie je cudzí, lebo v každej chvíli jestvuje v trojitej dimenzii prítomnosti, minulosti a budúcnosti, a ak ostáva tým istým, je vždy v očakávaní svojho vlastného zmyslu. Nie je to len jeho obraz, ktorý sa obnovuje, je to ono samo, ktoré trvá, ktorému je trvanie vlastné, keďže je vytvorené na to, aby prijalo skúšku zmien sveta a myslenia iných. Z tohto jediného hľadiska má pozitívnu existenciu, ale keďže núti ustavične myslieť, nikdy nesklame toho, kto ho bude spytovať, bude zajtra tak ako včera, zapletené do našich vzťahov so svetom.

Na tom, či sa práca spisovateľa javí ako ukončená, alebo nie, záleží teda málo: len čo sa ocitneme zoči-voči dielu, sme vystavení rovnakej neurčitosti; a čím viac prenikneme do jeho sféry, tým viac sa rozšíri naše poznanie; už nedokážeme zamedziť svojim otázkam. Nakoniec musíme pripustiť, že s ním komunikujeme len z dôvodu tejto neurčitosti, prijímame to, v čom nás núti myslieť, len preto, že tento dar nemá meno, že ono samo nedisponuje zvrchovane svojimi myšlienkami, ale zostáva v závislosti od zmyslu, ktorý

chce odovzdať.

Sme teda nútení znova uvažovať o osude diela. Mysleli sme si, že sme vymenili nešťastie prerušenej tvorby za bezpečnosť a pokoj vykonaného diela. Našli sme v ňom plnosť zmyslu a pevnosť bytia. Pravda, jeho prítomnosť nás ubezpečuje, keďže nemá hranice, keďže má právom miesto medzi dielami minulosti a vyžaruje tak ďaleko, ako by sme chceli, aby vyžarovalo v smere budúcnosti, keďže pomyslenie, že jedného dňa zmizne z pamäti ľudí, nezmôže nič proti istote, že pokiaľ literatúra bude prenášať spytovanie nášho vzťahu so svetom, zostane živým orientačným bodom. Avšak táto prítomnosť sa dáva ako záhada, lebo nás vyzýva, aby sme sa k nemu obrátili len na to, by nám zviditeľnilo istú nemožnosť byť. Tejto nemožnosti dáva zvláštnu podobu, avšak neprekračuje ju. Je preň podstatné o tom svedčiť, ostať oddelené od seba tak, ako ostáva oddelené od sveta, ktorého zmysel chcelo zachytiť.

Takto ešte objavujeme smrť v diele preto, že jeho moc je spojená s jeho poslednou bezmocnosťou preto, že všetky cesty, ktoré otvára a udrží vždy otvorené, sú a budú bez výsledku. Márne sa pokúšame odsunúť hrozbu tejto smrti: predstavujeme si, že to, čo dielo nemohlo povedať, povedia iné diela v budúcnosti, ale to, čo nepovedalo, mu vlastne patrí a myšlienky, ktoré vyvoláva, sa vpíšu do nového diela len ďaleko od neho, na základe nového začiatku. Zmysel, ktorý poskytuje, ostáva stále nerozhodnutý, kruh, ktorý načrtáva, opisuje isté prázdno alebo istú neprítomnosť.

Taký je možno dôvod nášho nepokoja zoči-voči nedokončenej práci; brutálne nás totiž vrhá pred základnú ambiguitu, od ktorej sa chceme najčastejšie odvrátiť. Čo nás uvádza do rozpakov, nie je to, že posledná časť diskurzu nám uniká, že cieľ, ku ktorému sa spisovateľ blížil, je odteraz neprístupný, keďže fakticky tento cieľ nebude nikdy dosiahnutý; totiž v tej istej chvíli sme museli objaviť do diela vpísanú nevyhnutnosť – hlboký pohyb, ktorým sa usádza v reči s cieľom otvoriť sa nevyčerpatelnému komentáru sveta, jeho príchod do rádu existencie, kde sa, zdá sa, „usadí navždy – a toto temné zastavenie, ktoré ho necháva pred jeho zámerom, vrhá ho do hraníc de facto jeho výrazu a náhle vyvoláva pochybnosť o legitímnosti jeho podujatia. Môžeme sa iste presviedčať o tom, že neistota, v ktorej nás necháva, motivuje a udržiava naše spytovanie sveta, že ešte hovorí, keď mlčí, svojou mocou označovať to, čo je a bude vždy za tým, čo je vyjadriteľné, že v každom prípade sa oddalo ustavičnému odhaľovaniu zmyslu, celá jeho pravda bola v tomto odhaľovaní a nemôže dospieť ku koncu bez toho, aby závoj nezahalil zasa dielo, a že jeho cesty sa strácajú v temnote.

A ten, ku komu tieto myšlienky prichádzajú, je tým menej pripravený, aby ich zabudol pri poslednom spise Mauricea Merleau-Pontyho, že vie, že boli jeho, a ešte sa od neho učí vidieť, kam smerujú. Prečítajme si znova napríklad *Filozofa a jeho tieň*, *Nepriamu reč a hlasy ticha*, noticky napísané pre *Slávnych filozofov* alebo len strany, čo nám spisovateľ zanecháva po smrti: uvidíme, že nikdy si neprestal klásť otázky o podstate filozofického diela. Bolo preňho problémom pochopiť už len to podivné spojenie, ktoré spájalo jeho podujatie s podujatím tých, ktorí boli pred ním, a lepšie než hocikto iný ozrejmil dvojnásobnosť vzťahu, ktorý nás otvára a zároveň zatvára pred pravdou toho, čo bolo myslené druhým, odhaľuje hojnosť zmyslu, ktorý je za nami a súčasne neprekročiteľnú vzdialenosť od prítomnosti k minulosti, vzdialenosť, v ktorej sa stráca zmysel filozofickej tradície a rodí sa požiadavka reprízy osamote, bez vonkajšej podpory, práce výrazu. No ako ho mohli tieto otázky, ktoré si kládol so zreteľom na minulosť, prestať oslovovať, keď sa

obracal do budúcnosti filozofie a snažil sa oceniť dosah svojich vlastných slov? Bolo to to isté ako pripustiť, že nech boli diela minulosti akokoľvek bohaté na zmysel, neboli nikdy úplne dešifrovateľné a neoslobodia nás od nevyhnutnosti premýšľať o svete, ako keby mal byť myslený po prvý raz, a uznať tým, ktorí prišli po nás, právo vidieť novými očami či aspoň preniesť *inam* centrum filozofického spytovania. Zároveň popieral, že by podujatie filozofa mohlo vôbec kedy koincidovať s konštrukciou systému, a z tohto istého dôvodu odmietal povýšiť svoju vlastnú skúsenosť na absolútne a hľadať v ňom zákon každej možnej skúsenosti. Ako presvedčený, že dielo zostáva zdrojom zmyslu len preto, lebo spisovateľ vedel vtedy premýšľať o tom, o čom ho prítomnosť nútila premýšľať, že práve tým, že znovu uchopíme minulé prítomnosť, komunikujeme s ňou, avšak že táto komunikácia sa vždy prekazí, nakoľko sme zas my nútení chápať všetky veci z hľadiska našej situácie, v jeho hľadaní bolo tiež legitímne, iste v jeho moci, hovoriť za druhých, ktorí by nič nevedeli o jeho situácii, ale rovnako aj o svojej bezmocnosti konať tak, aby to, čo dávalo cenu jeho otázkam, pochádzalo v podstate z jeho myšlienky pravdy, aby sa odteraz udržiavalo v tom istom svetle. Takto, myslel si, naša práca výrazu dostihne prácu druhých len cestami, nad ktorými nemáme moc, a vždy musíme pochybovať o tom, že prichádzajú hľadať v ňom to, čo my hľadáme pohybom, ktorý sa nám javí byť samotným pohybom filozofickej pravdy. A také pochybovanie iste neruinovalo v jeho duchu myšlienku jednoty filozofie. Práve preto, že tá je v jeho očiach neprestajným spytovaním, ukladá zakaždým nič nepredpokladať, zanedbávať to, čo sa už nadobudlo, riskovať otvorenie cesty, ktorá nevedie nikam. A na základe tej istej nevyhnutnosti sa každé podujatie predstavuje ako nenapraviteľne solitérne a pripodobňuje sa ku všetkým tým, ktoré ho predišli a ktoré budú nasledovať po ňom. Je tu teda iste napriek zdaniam veľký diskurz, ktorý sa rozvíja, vnútri ktorého sa zakladajú slová každého, lebo ak nikdy nevytvárajú nijakú logicky artikulovanú históriu, aspoň sú v zajatí toho istého náporu reči a určené tomuto istému zmyslu. Avšak istota, že taký diskurz nás podporuje, by nemohla spôsobiť, že by sa zotrelí hranice medzi dielami a že by sme boli ubezpečení, že sme mu verní, keď v našej skúsenosti objavujeme výzvu premýšľať o ňom. Táto dvojznačnosť nie je nikdy rozhodnutá, keďže v nijakej chvíli sa nemôže celkom oddeliť od spytovania diel, v ktorých našla svoju podobu, že práve tým, že prenikneme do ich ohrady, sme do nich zasvätení, a konečne, keďže spytovanie nami samými ešte znamená hovoriť, nachádzať mieru nášho hľadania v nejakom jazyku. Takže vždy narážame na fakt diela a na jeho temnotu, všetky naše otázky o svete, tie, čo môžeme objaviť pri čítaní našich predchodcov, i tie, čo podľa nás môžeme formulovať sami, sa javia ako nevyhnutne zdvojené otázkou o bytí jazyka a diela: otázkou, ktorú neruší presvedčenie, že zmysel sa dáva nám, avšak rastie zároveň s ňou, natoľko ostávajú temnými základ tohto zmyslu i vzťah diela k tomu, čo je.

To, že by sme mali teraz, keď je Merleau-Ponty mŕtvy, pozerieť na jeho dielo ako na dielo medzi inými dielami, tak, ako on sám sa pozeral a ako nás učí pozerieť sa na dielo iných, v istom zmysle nijako nepomáha. Nie je to preto, lebo si zakazuje zmysel zredukovať na to, čo mu svet poskytuje na premýšľanie v prítomnosti, a vopred označuje miesto našej slobody, to, čo môžem na seba ľahšie prevziať, oddeliť to, čo bolo jeho úlohou, od toho, čo má byť našou úlohou vnútri filozofie. Keď sa pre nás stáva konštitutívny paradox diela citelným – ten fakt, že chce pomenovať bytie ako také, a ukazuje sa, že opakuje vo svojom bytí záhadu, ktorej čelí, že požaduje *celok* spytovania bez toho, že by mohlo urobiť čosi lepšie, ako len otvoriť cestu, ktorej zmysel je pre druhých navždy neur-

čitý –, keď sa zjavuje ambiguita nášho vzťahu s ním – aby sme sa naučili myslieť v ňom a ako bezmocní si privlastniť jeho oblasť, museli sme nasmerovať svoje myšlienky *inam* –, naša nerozhodnosť len rastie. Avšak možno je na nás uložiť do pamäti otázku, ktoré boli otázkami nášho filozofa, možno sme lepšie pripravení prijať jeho myslenie, menovite posledný spis, ktorý mohol len začať, zväžiť udalosť tohto posledného začiatku, v ktorom jeho podujatie malo dospieť do svojho konca, konečne pochopiť, ako sa zmysel jeho diskurzu potvrdzuje v bytí jeho diela.

Pred smrťou pracoval Merleau-Ponty na diele *Viditeľno a neviditeľno*, z ktorého bola napísaná iba prvá časť. Svedčí o jeho úsilí dať svojmu mysleniu nový výraz. Stačí si prečítať niekoľko esejí zhromaždených v *Znakoch*, Predslov, ktorý ich predchádza, a *Oko a duch*, spisy, ktoré všetky patria do posledného obdobia jeho života, aby sme sa presvedčili, že jeho prvé práce majú ďaleko od toho, aby predstavovali definitívny stav jeho filozofie, že len položili základy jeho podujatia, vytvorili v ňom nevyhnutnosť ísť ďalej. Avšak *Viditeľno a neviditeľno* malo osvetliť cestu, ktorú prešiel od doby, keď mu zdvojnásobná kritika idealizmu a empirizmu umožnila prístup k novému kontinentu. Na stránkach, ktoré nám ostávajú, a v pracovných poznámkach, ktoré ich sprevádzajú, vidno zámer vrátiť sa k bývalým analýzám veci, tela, vzťahu vidiaceho a viditeľného s cieľom rozptýliť ich dvojnásobnosť a ukázať, že svoj zmysel nadobúdajú len mimo psychologické interpretácie, ako pripútané k novej ontológii. Len tá môže teraz založiť ich legitimitu. Jediné tá dovoľí znova spojiť kritiky adresované reflexívnej filozofii, dialektike a fenomenológii – kritiky doteraz roztrúsené a zjavne podľzné empirickým opisom – tým, že odhaľujú nemožnosť, v ktorej sme odteraz, udržať *hľadisko vedomia*.

Nikto nepochybuje o tom, že keď sa Merleau-Ponty podujíma na túto prácu, súdi, že jeho dielo je ešte pred ním, nie za ním. Nemyslí na to, že by svoje predchádzajúce spisy mal doplniť alebo opraviť, urobiť ich prístupnejšími publiku či len ich obhájiť pred útokmi, ktorých boli predmetom, ako keby mali v jeho očiach definovanú identitu. To, čo už urobil, sa ráta len do tej miery, že v tom objavuje finalitu úlohy; to, čo *nadobudol*, má hodnotu len preto, lebo to dáva moc pokračovať, a táto moc sa dá vykonávať len za cenu prevrátania predchádzajúcej práce, jej reorganizácie podľa nových rozhodnutí. Istotu, že jeho prvé spisy neboli márne, mu dávala len nevyhnutnosť, pred ktorú ho stavali, nevyhnutnosť vrátiť sa k nim, aby ich premyslel a dal im zadosťučinenie, ktoré požadujú.

To, že čitateľ sa nemôže podieľať na tomto pociťe, je isté. Vyrieknuté veci majú preň váhu, ktorú im spisovateľ pripisuje a ktorá nás priťahuje k nim. Keď čítame prvé práce Merleau-Pontyho, už objavuje *hotovú filozofiu*. Zatiaľ čo v ňom vzbudzujú tisíce otázok, ktoré ho vovádzajú do očakávania, pokračovania, zatiaľ čo ho toto očakávanie dokonca situuje, povedali sme, do toho istého času, ako bol čas autorov, vníma myšlienky, ak nie tézy, ktorých konzistentnosť je v jeho očiach nepochybná. S týmito myšlienkami bude odteraz konfrontovať slová spisovateľa s cieľom nájsť ich potvrdenie alebo naopak obmeny, pravdu, vyvrátenie. Ale pre spisovateľa má *povedané* inú váhu, nastoľuje nemý tlak na slovo, je tým, čo treba prevziať, s čím bude treba vždy počítať, nie je to nijaká pozitívna skutočnosť. Myšlienky, ktoré má za sebou, sú prázdne, o to viac účinné, o čo viac postrádajú všetko to, o čom vyzývajú premýšľať, a práve toto veľmi determinované prázdno nesie jeho podujatie. A bezpochyby nič nemôže spôsobiť, aby sa spisovateľova a čitateľova perspektíva zhodli, lebo ich ilúzia predchádza dodatočné motívy. Ako sa často pozorovalo, ten prvý nemôže vidieť to, čo píše, pretože nevidí; ten druhý naproti

tomu môže len vidieť. No dielo, na ktoré autor nemôže pozerat', v jeho očiach ako keby nejestvovalo a práve vždy v písaní sa snaží uistiť o tom, čím má byť, zatiaľ čo, obracajúc sa na náš pohľad čitateľa, pokúša ho, aby ho pokladal za vec medzi inými vecami, vec, ktorá je vnímaná a z ktorej má poznať len vlastnosti. Táto vzdialenosť medzi dvoma perspektívami zrazu narastá donekonečna so smrťou filozofa, lebo práve celé jeho dielo sa ocitá obrátené na vyriečenú vec a odtiaľ sa dáva so zdaním predmetu. Ani obraz, ktorý si vytváral o svojej budúcej práci, keď ho objavujeme pri čítaní osobných dokumentov, neotriasa našou istotou, že stojíme zoči-voči nejakému dielu, a posledný spis – napriek jeho neukončenosti – ešte poskytuje príležitosť posúdiť ho a lepšie prijať, keďže poskytuje posledné informácie o jeho povahe. Posledná chvíľa, v ktorej objavujeme tento posledný spis, je tiež chvíľou, keď naša ilúzia vrávorá. Tak, ako sa zdá byť prirodzené hľadať v ňom ak nie posledný zmysel, tak aspoň to, čo ho udelí predchádzajúcim prácam, je ťažké uznať aj toto ukončenie v podobe úvodu, kde sa množia otázky, kde sú odpovede stále odkladané, kde sa myslenie ustavične opiera o budúci diskurz, odtiaľ zakázaný.

A vskutku je funkcia stopäťdesiatich rukopisných strán, na ktoré je *Viditeľno a neviditeľno* zredukované, takáto: uviesť. Ide o to, nasmerovať čitateľa do oblasti, ktorú mu jeho navyknutý spôsob myslenia hneď nespístupní. Najmä ide o to, presvedčiť ho, že základné pojmy súčasnej filozofie – napríklad rozlišovanie subjektu a objektu, podstaty a faktu, bytia a ničoty, pojmu vedomia, predstavy, veci –, ktorými sa ustavične operuje, už zahŕňajú zvláštnu interpretáciu sveta a nemôžu si robiť nárok na špecifickú dôstojnosť, keď sme si práve predsavzali postaviť sa tvárou v tvár našej skúsenosti s cieľom hľadať v nej zrod zmyslu. Prečo sa stalo nevyhnutným nanovo vykročiť, prečo už nemôžeme myslieť v rámci starých systémov, dokonca ani stavať na pôde, kde ich vidíme, nech sú vo svojej orientácii akokoľvek odlišné, zasadiť ich korene – to je to, čo sa autor snaží povedať na prvom mieste. Vyzýva preskúmať náš údel taký, aký je, predtým, ako veda a filozofia z neho urobia preklad podľa požiadaviek svojich príslušných jazykov (zabudli sme, že ony samé majú vydať počet o svojom pôvode). Ale toto preskúmanie nie je predstavené, iba je oznámené; jedine orientačné body umožňujú zahliadnuť to, čo by bolo verným opisom skúsenosti. Sama forma diskurzu je upozornením. Stále výhrady, alúzie na to, čo sa povie neskôr, podmieňovací obrat zakazujú uzatvoriť myslenie do prítomných výpovedí. Keď príde tá chvíľa, hovorí v podstate spisovateľ, pravdivý zmysel výkladu sa odhalí; argument, dodáva, by bol inak rozsiahly, keby sa neponáhľal najskôr naznačiť hlavné línie svojho skúmania. No bolo by chybou brať túto obozretnosť ako nejaký úskok, treba čítať strany, ktoré nám boli zanechané, tak, ako si autor želal, aby sa čítali, s vedomím, že všetko, čo je tu povedané, je ešte provizórne. Keďže naše očakávanie pokračovania sa nemôže naplniť, treba ich čítať také, aké sú, spojené so stranami, ktoré im chýbajú: nech je náš sklon hľadať v prítomnom poli diskurzu nejaký zmysel, ktorý si vystačí, akýkoľvek, nemôžeme ignorovať prázdno, ktoré nosí vo svojom strede. Dielo je otvorené o to viac, že pred nami nadobúda podobu len na to, aby označovalo to, čo je preň nemožné povedať. A urobiť mu zadosť znamená bezpochyby vidieť ho také, aké sa predstavuje, poznať stav nedostatku, do ktorého nás stavia, posúdiť stratu, na ktorú nás robí vnímateľnými, vedieť konečne, že táto strata sa nemôže nahradiť a že nikto by nemohol dať výraz tomu, čo zostalo preň nevyjadriteľným.

Ale možno by sme sa mýlili ešte vážnejšie, ak, presvedčiac sa, že prvá časť *Viditeľna a neviditeľna* má hodnotu úvodu, by sme chceli na základe toho uzavrieť, že sa zastavuje



pred podstatným. To by znamenalo nepoznať povahu myšlienkového diela, lebo v tomto diele je zasvätenie vždy rozhodujúce, pravda ubehnutej cesty vždy anticipovaná v prvom kroku; navyše: v jednom momente diskurzu sa vytvára vzťah medzi tým, čo bolo povedané, a tým, čo nie je ešte povedané, čo zdvojuje každú výpoveď a za postupnosťou ideí dáva zrod hĺbke zmyslu, kde koexistujú, ukazujú sa ako konsubstančné a bez toho, aby sa vpisovali do času, vtlačajú sa súčasne do toho istého poľa, takže len čo sa otvorí tento rozmer, sme postavení do prítomnosti diela a to prežije oklieštenie, čo mu nadeľuje osud. Avšak v jednotlivom prípade by to predovšetkým znamenalo nepoznať zámer spisovateľa, ktorý sa od začiatku svojej práce usiluje zviditeľniť spojenie všetkých otázok filozofie, ich vzájomné implikovanie, nevyhnutnosť spytovania, odkiaľ pochádzajú, a brániac nám, aby sa oddal predbežným úvahám, zhromažďuje od prvého náčrtu väčšinu tém, ktoré zamýšľa pomiešať a následne premiešať. Táto prvá časť nám napríklad neponúka výsledky metódy: skôr obsahuje výstrahu pred tým, čo sa obecné nazýva metódou, t. j. proti podujatiu definovať taký rád dokazovania, ktorý by platil osebe, nezávisle od skutočného rozvíjania myšlienky; žiada, aby sa zmysel vynoril z opisu skúsenosti a ťažkostí, ktoré vyhradzuje, len čo chceme o nej premýšľať podľa kategórií minulej filozofie či vôbec o nej premýšľať; chce vyriešiť nejaký princíp či princípy, ktoré by umožnili jej konštrukciu, ale navrhuje ju preskúmať vo všetkých smeroch zároveň s pýtaním nášho vzťahu k svetu takému, aký si myslíme, že ho prežívame naivne, a kultúrneho prostredia, v ktorom je tento vzťah vpísaný a v ktorom nachádza určitý štatút. No na to, aby sme tento zámer sformulovali, treba, aby sme už posúdili našu situáciu; treba – a to je iste úloha, ktorú si Merleau-Ponty pripisuje tým, že začne – preskúmať pohyb, ktorý nás núti pridať sa k veciam a k druhým, ako aj ambiguity, ktorým vystavuje; prečo je neodolateľný a prečo, len čo o ňom chceme premýšľať, sa mení na záhadu; treba konfrontovať to, čo spisovateľ nazýva našou „perceptívnou vierou“, s pravdami vedy, objaviť, že veda ktorá, zdá sa, zvrchovane disponuje svojím predmetom, pokiaľ ho konštruje na základe svojich definícií a v súlade so svojím ideálom miery, je bezmocná pri osvetľovaní skúsenosti sveta, z ktorej čerpá. Pripisuje si túto úlohu bez toho, že by to povedal, a keď nakoniec vo svojich operáciách narazí na stopu implikácie subjektu poznania v reálne, ukazujú sa rovnako zbavená všetkého ako obecné vedomie, aby mu dala nejaký štatút; treba konečne znova prejsť po ceste reflexie, ktorá je cestou novovekej filozofie – na konci ktorej sa všetky naše problémy javia ako vyriešené, keďže myslenie teraz nahrádza v celom svojom rozsahu perceptívny život a nesie v sebe princíp diskriminácie medzi pravdivým a nepravdivým, skutočným a imaginárnym –, a vidieť, v akých podmienkach sa toto „riešenie“ dosiahlo, za cenu akého zmrzačenia sa naša situácia obrátila na jednoduchý predmet poznania, naše telo na vec, percepcia na myslenie vnímania, slovo na čiru signifikáciu, akými úskokmi si filozof dokáže zatajiť svoju obsiahnutosť vo svete, v dejinách a v jazyku.

Toto prvé vyjasnenie už predpokladá pohyb sem a tam medzi opisom skúsenosti a kritikou filozofického vedenia; nie že by sme mali odsúdiť omyly teórie v konfrontácii s tým, čo je, ale, preto, že ďaleko od toho, aby sme odmietali minulú filozofiu s cieľom vybudovať nový systém na *tabula rasa*, učíme sa v nej lepšie vidieť, prevezmúc jej podujatie a snažiac sa len ho doviest' až do konca, objasníme svoju vlastnú situáciu na základe toho, čo nám dáva na premýšľanie o svete. Takto sme vrhnutí do skúmaní, zamestnaní brázením poľa svojich otázok, artikulovaním jedných vo vzťahu k druhým a objavom

nevyhnutnosti, ktorá ich riadi, zatiaľ čo my myslíme len na to, aby sme začali napredovať.

V tomto zmysle je to začiatok, avšak v inom zmysle nás táto predstava zvädza z cesty. Zároveň je totiž pravda, že autor vyzýva na nový začiatok a že si pritom zakazuje hľadanie nejakého bodu počiatku, ktorý by umožnil vytýčiť cestu absolútneho vedenia. V tomto sa možno jeho podujatie najhlbšie odlišuje od podujatia jeho predchodcov. Natoľko bol presvedčený o tom, že filozofia sa nemôže ustanoviť ako číry zdroj zmyslu, že najskôr chcel odsúdiť túto jej ilúziu. Takto v prvom úvodnom náčrte vyšiel z pozorovania, podľa ktorého nemôžeme objaviť počiatok v Bohu, v prírode či v človeku, podľa ktorého takéto pokusy sa vskutku stretávajú v mýte celkového osvetľovania sveta, úplnej adekvátnosti myslenia a bytia, ktorá neberie do úvahy naše zaradenie do bytia; o tomto mýte hovoríme, že inak v našich časoch, už nepodporuje nijaké plodné skúmanie a že rozptýliť ho neznamená upadnúť do skepticizmu a iracionalizmu, ale poznať po prvý raz pravdu našej situácie. Myšlienka uňho taká konštantná, že ju znova nájdeme vyjadrenú v poslednej pracovnej poznámke, napísanej dva mesiace pred smrťou: „Moja osnova... musí byť podaná bez akéhokoľvek kompromisu s *humanizmom*, ale aj s *naturalizmom*, a konečne i s *teológiou*. – Ide práve o to, ukázať, že filozofia už nemôže myslieť v rozštiepení: Boh, človek, stvorenia – v rozštiepení, ktoré pochádza od Spinozu.“<sup>1</sup>

Ak je tu potreba nového začiatku, tak v úplne novom zmysle. Nejde o to, aby sme zmietli ruiny a položili nové základy, ide skôr o to, aby sme uznali, že nech čokoľvek povieme o bytí, obývame ho my sami, že naša práca s výrazom je ešte umiestnenie v ňom, napokon, že naše spytovanie je z toho istého dôvodu bez začiatku a bez konca, keďže naše otázky sa rodia vždy zo starších otázok, a že žiadna odpoveď nemôže rozptýliť záhadu nášho vzťahu k bytiu.

Už Kafka hovoril, že veci sa mu predstavovali „nie koreňmi, ale akýmsi bodom situovaným smerom k ich stredu“. Hovoril to s cieľom svedčiť bezpochyby o svojej biede; ale filozof, ktorý sa vymaňuje z mýtu „koreňov“, rozhodne prijíma situovanie sa v tomto prostredí a východisko z „tohto akéhosi bodu“. Táto požiadavka je znakom jeho pripútania práve preto, že sa mu podrobuje, je mu daná nádej postupovať z jednej oblasti do druhej, vo vnútornom labyrinte, kde miznú hranice viditeľna, kde každá otázka o prírode vedie k otázke o dejinách, každá otázka tohto druhu k otázke o filozofii prírody alebo dejín, každá otázka o bytí k otázke o jazyku. V takomto podujatí možno vidieť etapy, ale nie rozlišovať medzi prípravami a bádáním samým. Merleau-Ponty, hovoriac o svojom skúmaní, raz povedal, že ide o „výstup na mieste“; najčastejšie ho vidí ako opis kruhu, odsudzujúc ho na prechádzanie a znovuprechádzanie tými istými polohovými bodmi. Nech je predstava akákoľvek, zakazuje nám myslieť si, že by sme neboli v styku s podstatným od samého začiatku. Práve naopak, musíme pripustiť, že úvod je prvým prejdením kruhu a že dielo dotiahnuté do konca by predsa len na konci neprekročilo jeho medze; natoľko je isté, že práve v týchto medziach, týmto pohybom objavuje svoju výrazovú silu.

Tak je zároveň pravda, že stopäťdesiat rukopisných strán, na ktoré sa v tejto chvíli zužuje *Viditeľno a neviditeľno*, malo byť jeho začiatkom, pričom sa nám núkajú ako úvod, a že sú viac než to, že nesú zmysel diela a nás vyzývajú, aby sme ho v nich objavili; že pokračovanie práce by bolo bývalo niečím iným než ilustráciou alebo komentárom k myšlienkam povedaným v jeho prvej časti a táto ho anticipuje, dovoľuje ho pripomenúť.

---

<sup>1</sup> Orig. s. 328; čes. prekl. s. 267 (pozn. prekl.).

No možno by nás tento paradox udivoval menej, keby sme videli, ako je založený na jazyku diela, na práci písania tak, ako ho chápal spisovateľ. Je pozoruhodným faktom, že keby sme chceli zrekonštruovať hlavné sklbenia práce, ktorú pripravoval, zistili by sme, že je to nemožné. Iste, početné pracovné poznámky, predchádzajúce koncepty, niekoľko málo a prikrátkych náznakov osnovy, ktoré všetky navzájom nekorešpondujú, dovoľujú zahliadnuť šírku jeho skúmania. Vidno však, že malo byť dlhším návratom k problému percepcie, že malo dať viac miesta menovite súčasným prácam z experimentálnej psychológie a tvarovej psychológie, že rozbor pojmu prírody by si bol vyžadoval opis ľudského organizmu, živočíšneho správania a preskúmanie evolučných javov a že tieto skúmania samotné by boli vyžadovali kritiku toho, čo autor nazýval „komplex západnej filozofie“, že zas táto kritika mala vyústiť do novej koncepcie dejín a vzťahu príroda – dejiny a, konečne, že – a to je zo všetkých hypotéz tá najmenej spochybniteľná – dielo malo končiť úvahou o jazyku a o tej zvláštnej podobe jazyka, ktorou je filozofický diskurz, vracajúc sa tak napokon k mystériu svojho pôvodu; to nás necháva v stave neznalosti cesty, po ktorej by sa išlo, neznalosti etáp či revolúcií myslenia. Ako teda veriť, že Merleau-Pontyho nechut' vypracúvať osnovy, pripravovať schematicky to, čo si predsavzal povedať, a držať sa svojich projektov bola črtou temperamentu? Skôr je pravda, že jeho skúsenosť filozofujúceho človeka koincidovala s jeho skúsenosťou spisovateľa, zakazujúc mu vládu nad vlastnou prácou (tak si predstavuje, že ju ovláda, ten, pre koho zmysel môže byť raz úplne vlastnený). Tento zmysel potreboval zakúsiť v písaní. Presvedčený, že niet takého privilegovaného bodu, odkiaľ sa odhaľujú ako panoráma príroda, dejiny, bytie samo alebo, ako často hovorieval, že letmé myslenie nás odpútava od pravdy našej situácie, potreboval zároveň vzdať sa ilúzie vidieť svoje vlastné dielo ako obraz; prinútiť sa napredovať v pološere s cieľom objaviť vnútorné spojenie týchto otázok, urobiť zadosť tomu, čo má byť povedané tu a teraz bez toho, že by sa odovzdal istote nejakého už nalinkovaného, už myšleného zmyslu. Takto sme z jedného a toho istého dôvodu napokon privedení k hľadaniu v tom, čo je napísané, podstaty diela a je nám zabránené predstaviť si pokračovanie diskurzu ako jednoduché predĺženie jeho začiatku. Reč filozofa nás poučuje o nevyhnutnosti, ktorá nie je logická, ale ontologická, takže v nej nachádzame viac než zmysel, a to zmysel zmyslu, a len čo nám chýba, strácame kontakt s tým, čo myšlienkam dávalo hĺbku, pohyb a život. Nakoľko máme byť pozorní k slovu spisovateľa, urobiť miesto pre všetky jeho ohlasy v priestore, ktorý obýva, natoľko je nám zakázané prekročiť medze tohto priestoru a porušiť zónu ticha, ktorá ho obklopuje. Práve toto slovo a toto mlčanie treba počuť spolu – toto mlčanie, ktoré nasleduje po slove, ktoré nie je číre nič, keďže drží s ním a odteraz ho podporuje.

Merleau-Ponty už meditoval o vzťahu slov a ticha. V jednej poznámke píše: „Bolo by potrebné mlčanie, ktoré by obalilo reč potom, čo sme si všimli, že reč obal'ovala domnelé mlčanie psychologickej koincidencie. Čím bude toto mlčanie? Tak, ako redukcia nie je v konečnom dôsledku pre Husserla transcendentálnou imanenciou, ale odhalenie *Weltthesis*, ani toto mlčanie nebude opakom reči.“<sup>2</sup> Požiadavka, aby sme pochopili, že reč je medzi dvoma mlčaniami, dáva výraz mlkvej a o svojom vlastnom zmysle nevediacej skúsenosti, ale len s cieľom zjaviť ju v jej čírosti, neprerušuje náš kontakt s vecami, vyslobodzujú nás zo stavu konfúzie, kde sme so všetkými vecami len preto, aby nás prebudila

---

<sup>2</sup> Orig. s. 233, čes. prekl. s. 174 (pozn. prekl.).

k pravde ich prítomnosť, zviditeľnila ich reliéf a puto, ktoré nás k nim viaže. Aspoň tak je to s rečou, ktorá hovorí v súlade so svojou podstatou, ak ide o filozofický diskurz, o reč, ktorá neustupuje závrati z výrečnosti, nechce si vystačiť, zatvoriť sa sama do seba a do svojho zmyslu, ale otvára sa smerom von a tam smeruje. Avšak ak ona, ktorá sa rodí z mlčania, nemôže hľadať svoje završenie v mlčaní a pôsobiť, aby ono mlčanie nebolo jej protikladom, znamená to, že medzi skúsenosťou a jazykom existuje v princípe výmena; znamená to, že skúsenosť nie je nič, s čím by sme mohli koincidovať, že nesie nejakú transcenciu, keďže je už osebe diferenciáciou, artikuláciou, štruktúrou, a že nejakým spôsobom volá po jazyku; znamená to, že jazyk je tiež skúsenosť, že je, ako veľmi správne píše Merleau-Ponty, bytím jazyka, v ktorom sa opakuje záhada bytia, že za pohybom čírych významov sa zdržiava mlčanlivá masa diskurzu, to, čo nie je vypovedateľné, a že najvyššou čnosťou výrazu je odhaliť tento nepretržitý prechod od reči k bytiu a od bytia k reči, alebo toto dvojité otvorenie jedného druhému. Premýšľať o tejto výmene je bezpochyby to, čomu sa *Viditeľno a neviditeľno* malo venovať s cieľom skončiť. Je však znepokojujúce, že posledné riadky, posledné slová spisovateľa sú na to, aby to pripomenuli. Merleau-Ponty píše: „V istom zmysle, ako hovorí Husserl, celá filozofia spočíva v reštitúcii moci znamenania, zrodu zmyslu, výrazu skúsenosti skúsenosťou, ktorá objaňuje menovite zvláštnu oblasť reči. A v istom zmysle, ako hovorí Valéry, reč je všetkým, keďže nie je hlasom nikoho, je hlasom vecí, vln a lesov. A čo treba pochopiť predovšetkým, je to, že od jedného pohľadu k druhému niet dialektického prevrátenia, nemáme ich spájať v nejakej syntéze; sú to dva aspekty reverzibility, ktorá je poslednou pravdou.“<sup>3</sup>

Čitateľ v tom, že náhoda spečatuje knihu pri *poslednej pravde*, že tá sa ďaleko od termínu, ku ktorému cielila, uzatvára pri myšlienke, ktorá je jej predobrazom, iste postrehne znamenie – ako náznak upozornenia na to, čo dielo v neprítomnosti človeka vedelo pochopiť. Avšak toto znamenie by nemalo spôsobiť zabudnutie zmyslu a tiež treba uznať, že to, čo je tu v poslednej chvíli povedané, dokáže osvetliť problém filozofického diela – diela vôbec i toho, ktoré práve čítame. Lebo práve v ňom sa odhaľuje reverzibilita skúsenosti a jazyka. Je to preto, že vykonáva alebo si nárokuje vykonávať úlohu výrazu až po jeho krajné medze; keďže chce zozbierať pravdu skúsenosti takú, aká je pred slovnou formuláciou, a súčasne chce skoncentrovať a vyčerpať v ňom všetky schopnosti reči, objavuje nemožnosť držať sa tu či tam, vidí svoj pohyb obracať sa v oboch smeroch a konečne sa núti svedčiť o tejto neurčenosti, ktorá vytvára jeho existenciu. Reverzibilita, o ktorej hovorí filozof, sa ohlasuje predtým, ako ju pomenúva v podobe svojho diela. Lepšie povedané: Tým, že ju pomenúva, len verne vyjadruje zmysel svojho podujatia. Lebo tá predpokladá, ak nie je zbytočná, že v skúsenosti nemôže nájsť nejaké absolútne ani ho urobiť z jazyka, že táto anonymná moc, ktorú nazývame skúsenosťou, nie je pozitívna realita, ktorá si vystačí sama, že v bytí je niečo ako potreba reči a v reči niečo ako potreba bytia, neodlučne jedno do druhého, že hovorenie a žitie sú rovnako zdrojom otázok a že tie sú vo vzájomnom vzťahu. „Posledná pravda“, ktorou sa končí *Viditeľno a neviditeľno*, je tak tiež pravdou o tom, odkiaľ dielo berie svoj pôvod; táto pravda nepredstavuje nejaký bod zastavenia, nenecháva reč na pokoji, skôr označuje bod prechodu, ktorý je pre dielo bodom jeho pokračujúceho zakladania.

Pýtali sme sa: Ako počúvať ticho, ktoré nasleduje po reči? Avšak ak to dokážeme,

---

<sup>3</sup> Orig. s. 204, čes. prekl. s. 151 (pozn. prekl.).

znamená to, že ho nikdy nezrušila, že v každej chvíli prekračuje seba samu a zakazuje nám stiahnuť sa do medzí bezprostredne daného zmyslu. Posledné ticho sa tvorí len z týchto spojených foriem ticha, prekračuje sa diskurz, pretože mu neprestalo slúžiť ako základ; takže je to jedna a tá istá vec: počuť tento diskurz a toto ticho, vedieť sa zastaviť na hranici povedaného a uznať, že hranice medzi rečou a svetom niet.

Ďalej je pravda, že ak *Viditeľno a neviditeľno* dáva schopnosť počúvať, je to preto, že otázky, čo kladieme pred dielom, a jeho neukončenosť sa pridávajú k tým, čo si kládol autor, keď sa nútil písať takým spôsobom, čo by mu nebol protivný, ak už nie náhlym a nepredvídateľným zastavením reči, tak koncom jeho podujatia, ktorý, nech bol akýkoľvek, nemal byť len koncom, ale tiež mal znamenať absentovanie akéhokoľvek konca. On sám necháva na chvíľu zahliadnuť zmysel tejto úlohy, keď sa v priebehu diela pýta, čím môže byť filozofický výraz: „... slová najviac nabité filozofiou,“ poznamenáva, „nie sú nevyhnutne tie, ktoré obsahujú to, čo hovoria. Skôr sú to tie, ktoré sa najráznejšie otvárajú do bytia, pretože koncíznejšie vyjadrujú život celku a rozochvievajú naše obvyklé evidentnosti, až sa rozpoja. Je otázne, či sa filozofia ako znovudobytie surového či divého bytia môže uskutočniť prostriedkami elokventnej reči, alebo či by ich nebolo treba použiť tak, že im odníme moc bezprostredného alebo priameho označovania, aby ju položilo na roveň s tým, čo chce predsa len povedať.“<sup>4</sup> Je to bezpochyby záhadná pasáž. Po otázke nenasleduje odpoveď. Nie je povedané, čím by bolo dielo, ktoré by sa zbavilo prostriedkov elokventnej reči; čím by bola, ak prevezmeme formuláciu použitú autorom za iných okolností, „nepriama reč“ filozofie. Vieme len, že nikdy neprestal požadovať jej pôvodný spôsob vyjadrovania a nijako nemal v úmysle nahradiť ho rečou umenia či poézie. Avšak keď tohto autora čítame, táto dôvernosť sa objasňuje, lebo sa ukazuje, že jeho vlastné slová neobsahujú to, o čom vypovedajú, že ich zmysel vždy prekračuje bezprostredný alebo priamy význam, a konečne že ich moc otvoriť sa bytiu je spojená so schopnosťou spytovania, ktoré ich oživuje. Nemali by sme pochopiť, že filozofický jazyk je spytujúci jazyk? Ak sa to nemôže tvrdiť v pozitívnych termínoch, je to preto, lebo nijaká formulácia nemôže nútiť pochopiť to, čo je spytovanie. Iste, Merleau-Ponty ho môže opakovane pomenovať, povedať, čím nie je – formulovaním otázok, ktoré ako všetky otázky poznania vyžadujú ústup pred odpoveďami – a prečo sa ustavične obnovuje v styku so skúsenosťou; avšak každá definícia by nás od neho odvrátila tým, že by spôsobila zabudnutie na to, že práve v živote a v jazyku sa rozvíja alebo, lepšie povedané, je len životom a rečou, týmto prevzatým životom a touto prevzatou rečou. Aby sme spytovaniu urobili zadosť, nestačí, ak filozof vyhlási, že spytovanie nemá konca, že človek nikdy neprestal klásť otázky týkajúce sa jeho situácie vo svete, lebo taká myšlienka, nech je akokoľvek pravdivá, je príliš všeobecná na to, aby bola konzistentná: ešte zostáva sa ňou skutočne riadiť, pripraviť jej cestu, konať tak, aby otázkami v diele vyvolané odpovede nikdy neurobili koniec reflexii, aby prechod z jednej oblasti skúsenosti do druhej bol vždy zachovaný, aby sa zmysel odhalil v nemožnosti, v ktorej sme, nenachádzať sa na nijakom mieste, konečne, aby celý diskurz bol ako jedna jediná veta, kde možno iste rozlíšiť momenty, artikulácie a prestávky, ale obsah ktorého by v žiadnom výroku nebol nikdy oddeliteľný od celkového pohybu.

A vskutku, od začiatku do konca je *Viditeľno a neviditeľno* pokusom o udržanie spy-

---

<sup>4</sup> Orig. s. 139, čes. prekl. s. 101 – 102 (pozn. prekl.).

tovania ako otvoreného. Nie cvičenia metodického a rozhodného pochybovania, odkiaľ by subjekt ťažil ilúziu odpútania sa od všetkých vecí, a ktoré by pripravovali obnovu myslenia istého si svojich práv, ale nepretržité skúmanie nášho perceptívneho života a nášho života poznania; nie negácia spoločných istôt, nie deštrukcia našej viery v existenciu vecí a druhých, ale pristúpenie k týmto istotám, k tejto viere, a to do takej miery, že naliehanie sa k nim pridať odhaľuje, že sú neoddeliteľne istotou a neistotou, vierou a nevierou; prechod takrečeno cez mienku s cieľom dosiahnuť ambiguity, čo prekryva; nie odmietnutie teórií filozofov, ale návrat k tomu, čo bolo ich pôvodom, objaviť, že vedú za odpovede, ktoré prinášajú; napokon spytovanie, ktoré sa neprestáva vzťahovať na seba samo, nestráca z dohľadu údel spytujúceho, vie, že je vtiahnuté do bytia, zatiaľ čo sa venuje jeho výrazu.

Ak filozofia nachádza v tomto jazyku prostriedok „vyrovnať sa s tým, čo chcela predsa len povedať“, znamená to, že tajomstvo našej časovosti je zrazu vyjadrené časovosťou diela, že to nás učí uznať kontinuitu, nedeliteľnosť skúsenosti, ktorej každý moment je spolu s ostatnými vtiahnutý do toho istého tlaku času súčasne, pohyb, ktorý zakazuje zachytiť zmysel vecí, viditeľnej alebo neviditeľnej, a donekonečna núti, aby sa za prítomnou danosťou, vynáral latentný obsah sveta. Keď však dielo dospeje k tomuto vedomiu seba samého, keď vie, že je a že je len miestom spytovania, neznamená to potom, že sa potichu zhoduje so svojím koncom? Lebo ten, kto ide až do konca spytovania, môže len objaviť a nútiť nás objaviť náhodilosť reči. Je preňho to isté čeliť temnej oblasti, kde sa rodia jeho myšlienky, a čeliť tej, kde sú určené na rozpustenie. A pre nás je tou istou vecou čítať všade znaky jeho prítomnosti a pociťovať jeho blízku neprítomnosť. Opravdivé spytovanie je frekventovaním smrti a nedivíme sa, že filozof, ktorý ju zriedkavo pomenúva, predsa len má takú veľkú moc, že nás na ňu vo svojom poslednom spise upozorňuje.

---

Z francúzskeho originálu Postface, in: Merleau-Ponty, M.: *Le visible et l'invisible*. Paris: Gallimard 1964, s. 337 – 360 preložil Jozef Sivák.